

Scholtz Róbert Gergely

SZKÍTA KORI KÖRÁRKOS TEMETKEZÉSEK

18

„A szegény embernek az volna a pénze,
ami el van ásva a halom földjébe.”

(Szűcs Sándor: Régi magyar vízivilág, 1977)

2006-ban a nyíregyházi Jósa András Múzeum régészei megelőző feltárást végeztek Tiszavasvári északkeleti határában, a Kapusz-lapos-dűlőben. A helybeliek által csak „Rókalyuk-dűlőnek” nevezett területen három hamvasztásos és két zsugorított csontvázas szkíta kori sírt tártak fel. A temető különlegessége az egyik hamvasztásos, körárkos temetkezés volt. (A sírt sajnos még az ókorban kirabolták.)

A sír leírása: 12. objektum (4. sír), a sírgödör tájolása: DNy–ÉK 236–56°. A 226×240 cm-es lekerekített sarkú négyzet alakú sírgödör mélysége 51 cm volt. A hamvak félkörívben a tárgyak mellett, a sír keleti és északi oldalán helyezkedtek el.

Tiszavasvári-Kapusz-lapos lelőhely

Feltárt körárkos szkíta temetkezés
(Tiszavasvári)

Körárkos szkíta temetkezés foltfotója
(Tiszavasvári)

Használaton kívül az íjat a sérülésektől, nedvességtől és hidegtől is óvó ún. készenléti íjtartó tegezben, a gorütoszban tartották. A szó jelentése: „marhabőrből való”. A tegez alakja a felajzott íj formáját követte, annak kb. kétharmadáig ért, és lécvázzal, vaspálcával is megszilárdított, erős bőrből készült. Külső felületét gazdagon díszítették, himzéssel, bőrrátéttel, az előkelőknél pedig görög műhelyben készült ezüst- vagy aranylemezekkel.

A sírban négy töredékes edényt – két korongolt tálat, egy kézzel formált urnát és egy hordó alakú edény töredékeit – találtunk. A hamvak között feküdt további két darab vaskés és két bronz nyílhegy megégett maradványa, valamint a halottal együtt elhamvasztott íj és nyíltartó tegezt, az ún. gorütoszt merevítő vaspálca töredékei. A sírgödörből két darab vulkanikus kőtöredék is napvilágra került.

A kárpát-medencei szkítáknál a körárkos sírok az igen ritka temetkezési módok közé tartoznak, és a kutatók szerint sírhalomra engednek következtetni. A több mint 2500 jól dokumentált szkíta kori temetkezés közül napjainkig mindössze 7 (!) rendelkezik körárokcal. A sírhalomok emeléséről először Hérodotosz tett említést. A negyedik könyvéből megtudjuk, hogy a szkíta uralkodó

halála után alattvalói „óriási földhalmot emelnek a sír fölé, s azon versengenek, hogy minél magasabb legyen”. (Hérodotosz IV. 71.)

A napjainkig publikált körárkok mind különböző méretűek, a külső átmérőjük általában 4–8 méter, szélességük 40–160 cm, mélységük 20–60 cm között változik. Oldaluk ívelt vagy rézsútosan szűkülő, aljuk teknős, esetleg enyhén ívelt. A bejáratok szélessége 120–140/190 cm között változik. A körárkokat a bejáratuk megléte alapján 2 főcsoportba – bejárat nélküli körgyűrűs és bejáratú tagolt –, valamint további 3 alcsoportba lehetett sorolni: egy, kettő, ismeretlen számú bejáratú tagolt.

A szkíta kori körárkos temetkezéseket a hazai kutatók keleti eredetűnek határozták meg, párhuzamaikat a délorosz steppe vidékén keresték. Makkay János mutatott rá arra, hogy ez a terület a török nyelvű hódítók megjelenéséig – Kr. u. 6. század – az iráni nyelvű népek lakterülete volt. A steppevidék jellegzetes halmos temetkezéseinél, a kora bronzkori gerendavázás sírhalmoktól a Kr. e. 8–7. századi szkíta királyi kurgánokig törés nélküli kontinuitás mutatható ki. A szkíta kori körárkos/halmos temetkezéseket tehát egy olyan iráni temetkezési formának tartjuk, mely feltehetően az ősi településjelenségekben gyökerezik, vagy az egykori bonyolult, sírkamrás temetkezési mód elcsökevényesedett változatának fogható fel, esetleg a kőben szegény vidékeken a halmok alatt talált kögyűrűk helyi megfelelőinek tekinthetők.

Az árkok rendeltetésének kérdése napjainkig megválaszolásra vár. A különböző korszakkal foglalkozó kutatók egyetértenek abban, hogy a sírt kerítő árkok az egykori sírhalmok bizonyítékai. Azonban a természeti erők és egyéb hatások következtében e sírhalmok gyakran megsemmisültek, így nehéz eldönteni, hogy az árkok a halom alatti sírt, avagy magát a sírhalmot kerítették. Eredeti helyüknek a meghatározása azonban különösen fontos feladat lenne, mivel bizonyosnak tartjuk, hogy eltérő rendeltetéssel rendelkeztek a halom alatti, sírt kerítő és a halom bázisán kívül ásott, halmot kerítő árkok.

A régészek egy része szerint a sírt/halmot kerítő árkok kizárólag technikai célt szolgáltak: az árokból nyert földből emelték a kurgánt. Létezik azonban olyan rekonstrukció is, melyen a kitermelt földet az árok külső partján halmozták fel (pl. Pervomajevka kurgán). Akad, aki szerint a körároknak rituális, ideológiai szerepe volt: a halottat elkülönítette a környezetétől, saját térbe zárta, szakrális területet alakított ki.

Ebben az elkülönített térségben zajlott a halottról való megemlékezés kultusza, például a tor. Utóbbi feltételezést támaszthatja alá, hogy a körárkokban néha állati és embercsontokat és törött edényeket is találtak. Lukianosz szkíta főhőse, Toxarisz így beszél a szkíták „jeles napjairól”: „Nemcsak, hogy áldozunk, hanem külön jeles napokon még ünnepekkkel is megtiszteljük őket... úgy hisszük: jót teszünk az élőkkel is, ha megemlékezünk a legjelesebb férfiakról, és tiszteljük a megholtakat. Úgy véljük ugyanis: ekként majd közülünk is sokan kedvet kapnak hozzájuk hasonlóvá lenni.” (Lukianosz: *Toxaris, avagy a barátság*) Elképzelhetőnek tartom, hogy a halotti toron vagy e „külön jeles napokon” tartott megemlékezések során kerülhettek a sírt kerítő árokba a kerámia- és állatcsontleletek.

A feltárt sír részletfotója

Algyő 100. sír

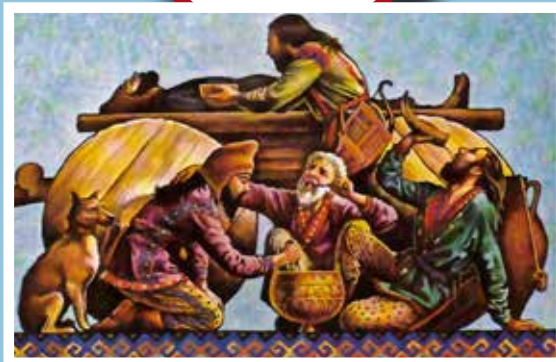

A magyarországi temetkezéseket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a körgyűrűs és egy bejáratú tagolt árkok kizárólag csontvázas sírokkal jelentkeztek, míg a hamvasztásos temetkezéseket legalább két bejáratú látta el. Előbbiek a kultúra északnyugati és délkeleti területén, utóbbiak Magyarország északi, északkeleti vidékein jelentkeztek. A kutatás a nyújtott helyzetben fektetett halottakat a helyi preszkíta, illetve új, a Fekete-tenger északi partvidéki steppéről bevándorolt csoport/ok hagyatékának tartja. E temetkezési mód elsősorban az Alföld déli részén, valamint Szlovákia délnyugati vidékén terjedt el.

A szórthamvasztásos temetkezési mód a szkíta kor elején jelent meg és elsősorban az északkeleti régiókra jellemző, bár az Alföld-csoport déli területein és szórványosan Erdélyben is megfigyelhető. Kemenczei Tibor e temetkezéseket a Középső-Dnyeszter-vidék Kr. e. 7. század második feléből származó szkíta sírjaival hasonlította össze. A szórthamvasztásos tarnabod-téglási – keleti páncézzal és fegyverekkel eltemetett – férfit, valamint a sándorfalvi sír halottját az ásatók a közösség vezetőinek tekintették. Az utóbbi évtizedben feltárt sírok is ezt a megfigyelést látszanak alátámasztani. Úgy a tiszavasvári, mint az algyői temetőben a leggazdagabb halott sírját kerítette árok.

A szkíta jellegű Alföld-csoport temetkezési helyein megismert körárkos-halmos (?) temetkezési forma a tár-

Az Oroszországban található egyik leghíresebb, Tolsztaja Mogilának (Kövérhalom) nevezett kurgánt kerítő árokban 35 ló, 14 vaddisznó és 2 szarvas maradványait találták meg. Ez alapján mintegy 6500 kg húst fogyaszthattak el a halotti toron vagy a temetést követő megemlékezéseken az összegyűltek.

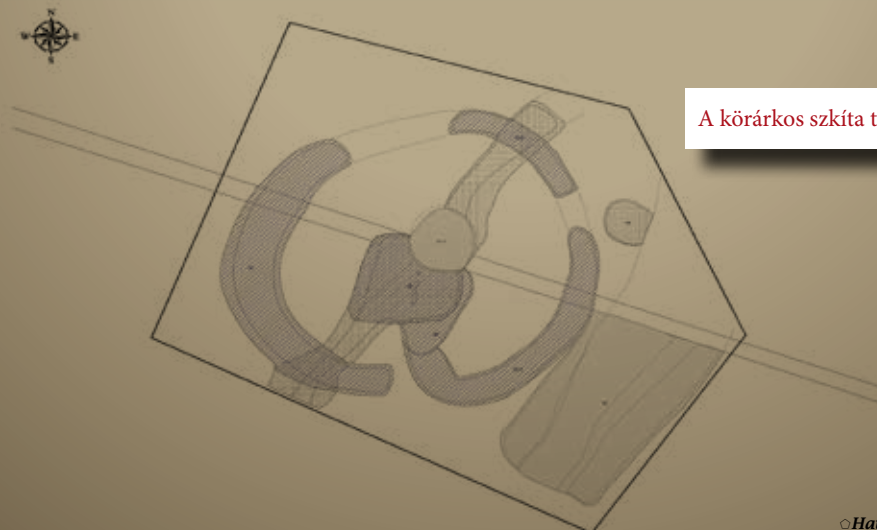

Szkíta temetkezési jelenet

sadalmi ranglétra felső fokán álló személyeket illethette meg, amint arra a rítus és a mellékletek (keleti, szkíta jellegű fegyverek, pikkelypáncél, ékszerek) különlegessége mutat. A halmok alatt magányos és többes – családi – temetkezések egyaránt ismeretek. Elgondolkodtató azonban, hogy a szkíta kori halmok – pl. Acsa, Ártánd, Méhi, Monaj, Nyíregyháza-Bródi-halom, Tarpa, Tápiószentmárton, Zöldhalompusztá – közül egyedül Tarnabodon figyeltek meg a halom bázisán belüli, temetkezést kerítő árkot. A sírok földrajzi elhelyezkedése alapján további előkerülésükkel a szkíta kori Alföld-csoport

teljes területén számolnunk kell. A temetkezési szokás feltehetően keleti eredetű, s nem rítusspecifikus: csontvázas esetében (Algyő, Hetény, Tarnaméra) és hamvasztásos síroknál (Sándorfalva, Tarnabod, Tiszavasvári-Kapusz-lapos) egyaránt megtalálható. Mivel valamennyi sír bolygatott volt, a biztos keltező leletek hiányában kronológiai különbséget jelenleg nem állapíthatunk meg közöttük. Mellékleteik alapján a hazai szkíta kor fénykorára, a Kr. e. 6. századra, Idanthürszosz király uralkodásának idejére tehetők. Soraimat az ő szavaival zárom:

„itt vannak a szkütha őseink sírjai. Rajta, indulj el, keresd meg, és próbáld csak feldúlni őket, majd meglátod, hogy harcolunk-e a sírjainkért ellenetek, vagy sem!” (Hérodotosz IV. 127).

A körárkos szkíta temetkezés felszínrajza